Corpul invalid în modernismul periferic: Hortensia Papadat-Bengescu, între import și autohtonism

Irina GORGAN
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Corresponding author emails: irina.g2002@yahoo.com

The Invalid Body in The Peripheric Modernism: Hortensia Papadat-Bengescu, between Import and Autochtonism

Abstract: This article presents a socio-literary analysis of the "invalid body" as depicted in Hortensia Papadat-Bengescu's novels Disheveled Virgins (Fecioarele despletite, 1926) and Concert from Bach's Music (Concert din muzică de Bach, 1927), within the context of the rise of eugenicist ideologies in interwar Romania. By comparing these portrayals of disability with representations of illness in other contemporary European novels, I explore the anachronistic relationship between the peripheral literary space of Romania and the central literary cultures of England and France. The methodology combines disability studies with key theoretical frameworks, including dysmodernism (Davis, 2019) and the concepts of the dys-/disarticulated (Berger, 2014), which are instrumental in understanding the depiction of the disabled body in 20th century European literature. I argue that the scientific discourses serve as a key factor in the social marginalization of the invalid characters in Papadat-Bengescu's novels, where illness is not portrayed as the result of personal or psychological trauma but rather as a direct consequence of genetic inheritance. Through this analysis, I aim to highlight the terminological and conceptual differences between the literary center and periphery, focusing on the cultural reception of Papadat-Bengescu's work in Romania and its social and ideological implications within the broader European context.

Keywords: Hortensia Papadat-Bengescu, modern novel, disability studies, eugenism, invalid body.

Citation suggestion: Gorgan, Irina. "Corpul invalid în modernismul periferic: Hortensia Papadat-Bengescu, între import și autohtonism." *Transilvania*, no. 9 (2024): 14-22. https://doi.org/10.51391/trva.2024.09.02.

Argument

„Ciclul Hallipa" al Hortensiei Papadat-Bengescu este unul dintre rezultatele „laboratorului" de modernizare a literaturii române condus de Eugen Lovinescu în cadrul Cenaclului *Sburătorul*. Participarea la aceste întruniri a fost formatoare pentru autoare atât la nivel estetic, cât și ideologic. Procesul de „sincronizare" dirijat de Lovinescu produce o serie de mutații în special prin redirecționarea din punct de vedere tematic a literaturii naționale spre mediul urban. Așa cum afirmă Teodora Dumitru în articolul său din volumul *Ruralism and Literature in Romania,* în acest context, „intelectualizarea" discursului literar își modifică criteriul de marginalizare: diferențele de rasă sunt înlocuite de cele de clasă[1]. În cazul romanelor *Fecioarele despletitce* și *Concert din muzică de Bach,* aceste două concepte aproape coincid, copiii invalizii (Sia, Mika-Lé, gemenii Dorin și Codin) fiind rezultatele unor „aventuri

1. Teodora Dumitru, „Social Class Difference and the Evolution of Romanian Literature from Lovinescu's Perspective (1924-1929)" în *Ruralism and Literature in Romania,* ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 208.

extra-naționale". Aceste personaje sunt „degenerate" atât la nivelul genei, cât și al clasei (de exemplu personajul Mika-Lé, care apare ca „rezultat" al relației Lenorei cu un „zugrav italian"). În această direcție, cercetătoarea îl încadrează pe Lovinescu[2] în contextul „experimentelor liberale" care, în acea perioadă, aveau efecte profund nedemocratice[3]. Consider că cele două romane ale Hortensiei Papadat-Bengescu pot fi considerate astfel de experimente, având în vedere deschiderea spre modernismul central din punct de vedere tehnic, respectiv reprezentarea personajelor „impure" ca factori disturbatori care trebuie eliminați din peisajul burghez.

Dacă în Europa de Vest, discursul literar intervine în problema discriminării persoanelor invalide încă din perioada victoriană[4], în România, tensiunile interrasiale persistă în discursul public, cu scopul de a construi imaginea „românului curat" din punct de vedere genetic, aspect pe care îl voi detalia în acest studiu. Reluând definițiile lui Goethe, Marx și Eagles, care privesc literatura ca un sistem independent de granițe, Franco Moretti, în „Conjectures on world literature", analizează romanul modern nu ca pe o dezvoltare autonomă, ci ca pe un *compromis* între influența occidentală și materialul local[5]. El observă lipsa de simetrie care apare între „literatura țintă" (*target literature*) și „literatura sursă" (*source literature*), atunci când o formă străină este importantă și adaptată la materialul brut, autohton. În urma analizei sale ample, atât din punct de vedere geografic, cât și cronologic (cercetătorul alege romane de pe patru continente scrise în decursul a două secole), Moretti ajunge la concluzia că romanul modern scris la periferie este, față de centru, un *compromis formal*. În continuarea lui Marko Juvan care, într-un articol[6] din 2019, analizează modernismul periferic („in-between peripherality", în cazul Sloveniei), acest „compromis" pe care îl discută Moretti devine o formă a „modernităților alternative" („alternative modernities")[7]. Conform lui Juvan, modernismului periferic îi este specifică o „dezvoltare neregulată *sau* accelerată"[8], ceea ce, de altfel, promova Lovinescu în Cenaclul său.

Consider că o analiză de tipul *disability studies* este productivă în cazul acestor texte deoarece face vizibilă interferența unor elemente aparent incompatibile: tehnicile narative preluate din canonul modern vestic[9], respectiv stigmatizarea socio-culturală predominantă în discursul interbelic românesc. Îmi propun, în continuarea studiului Mariei Chiorean, „Unde sunt *disability studies*", analizare bolii din romanul bengescian în contextul socio-politic în care apare, bazându-mi demonstrația în special pe ideologia eugenistă care acaparează pătura intelectuală în perioada interbelică. Așa cum afirmă cercetătoarea, în acord cu tonul vocilor din întregul volum colectiv, conservatorismul criticii românești a limitat drastic capacitatea interpretativă a literaturii, metodologiile „străine" fiind considerate „o formă de cenzură și de compromis moral"[10]. Consider, în continuarea acestor studii, că este necesară o revizitare cu metodologii actualizate a textelor canonice ultrasaturate de clișeele critice care ofereau atenție personajelor cu

2. Viziunea deterministă a lui Eugen Lovinescu este vizibilă și în *Istoria civilizației române moderne*, vol. 1 (București: Minerva, 1992), 17.
„Pentru a evolua, pe lângă stabilitate, unui popor îi mai trebuie și maleabilitate. În trecutul nostru, nu considerăm ca patrimoniu decât elementul fix al rasei și al vieții naționale."
3. Ibid. 207.
4. Vezi Julia Miele Rodas, „Tiny Tim, Blind Bertha, and the Resistance of Miss Mowcher: Charles Dickens and the Uses of Disability", *Dickens Studies Annual* 34 (2004): 51–97, http://www.jstor.org/stable/44372091 (accesat în 19.12.2024).
5. Franco Moretti, „Conjectures on world literature", *New Left Review*, nr. 1 (2000).
6. Marko Juvan, „Peripheral Modernism and the World-System: Slovenian Literature and Theory of the Nineteen-Sixties", *Slavica tergestina,* nr. 23 (2019).
7. Vezi Doyle și Winkiel, 2005; Goldwyn și Silverman, 2016.
8. Juvan, „Peripheral Modernism", 173.
9. Aurel Sasu, Mariana Vartic, *Romanul românesc în interviuri, o istorie autobiografică,* vol. I (București: Minerva, 1985), 478. „Să n-o uităm pe Hortensia Papadat-Bengescu, care a încorporat în proza ei modernă, de o construcție solidă, experiențele romanului francez, proustian. (...) Pornind de la ambiția Hortensiei Papadat-Bengescu, și dumneavoastră încercați ca prin inovația stilistică, prin înnoirile în materie de tipologie, să vă exprimați crezul estetic și participarea patriotică la îmbogățirea creației naționale".
10. Maria Chiorean, „Unde sunt *disability studies*", în *Pentru o nouă cultură critică românească*, coord. Alex Goldiș, Christian Moraru, Andrei Terian (Cluj-Napoca: Tact, 2024), 292.

dizabilități doar ca agenți ai (dez)echilibrului structural[11]. Cele mai multe studii[12] analizează această „centralitate patologică"[13] a romanului bengescian fie sub cupola teoriilor despre corp pronunțate în text, fie prin patologia/cogniția „elitelor" sociale (Lenora și prințul Maxențiu), fără să abordeze o critică socială a dizabilității atribuite personajelor „compromise" din punct de vedere genetic, cum este cazul copiilor bastarzi: Sia (anomalie de dezvoltare a piciorului stâng[14]), gemenii siamezi Dorin și Codin (separați la naștere prin intervenției chirurgicală), respectiv Mika-Lé (cu un aspect fizic masculinizat).

Metabolizarea ideologiei eugeniste în spațiul românesc

Pentru a identifica modul în care acest „compromis" se produce în cazul reprezentării corpului invalid în cele două romane ale Hortensiei Papadat-Bengescu, am folosit studiul lui Marius Turda, *În căutarea românului perfect*, o sinteză a fundalului sociologic care argumentează stigmatizarea socio-rasială din perioada interbelică. Așa cum observă Turda, România era dominată de obsesia creării unui *popor abstract*[15] pur românesc, care nu putea apărea decât prin construcții literare și filosofice, bazate pe conceptul de rasă[16]. Românul-model din punct de vedere genetic trebuia vindecat, educat, hrănit, deci scos din stare lui *primitivă*. Procesul de selecție a elitelor „statului biopolitic român" a avut la bază o serie de metafore rasiele și eugenice care au dominat propaganda ideologică încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Eugenia[17] este una dintre ramificațiile științifice moderne adoptate și adaptate extrem de rapid în România în momentul importului din Occident[18].

Tendința vizibilă în România este aceea a entuziasmului generat de prefabricatele occidentale, aspect relevant și pentru modul în care eugenia este receptată în țară. În Occident, mișcările produse de această nouă știință au generat tabere adverse, pe când, în spațiul românesc, a fost receptată ca adevăr incontestabil, fără să aibă o grupare științifică opozantă[19] și s-a imersat ușor în rândul maselor prin promovarea sa în reviste de mare calibru precum *Buletinul Eugenic și Biopolitic* (1927-1947) și *Revista de Igienă Socială* (1930-1944), dar și în ziare de consum ca *Universul* și *Adevărul*. Una dintre lucrările reprezentative în acest sens este *Biopolitica* lui Iuliu Moldovan, publicată în 1926, care dezvoltă idei discriminatorii la adresa altor etnii[20]. În următorul an este publicat volumul *Fecioarele despletite,* în care este vizibilă o astfel de atitudine prin faptul că gemenii, în urma violului Siei și a morții acesteia în timpul avortului, nu sunt pedepsiți nici la nivel legislativ, nici naratorial, fiind un factor „benefic" din punct de vedere eugenic, prin eliminarea din peisajul burghez a unui personaj disfuncțional. Totodată, în

11. Ibid., 293-294.

12. Vezi Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române* (Pitești: Paralela 45, 2008), 615, Daniel Coman, „Reprezentări ale deviației psihologice în *Concert din muzică de Bach*, de Hortensia Papadat-Bengescu", *Transilvania,* nr. 6 (2021): 35–39, Nicoleta Stan, *Hortensia Papadat-Bengescu. Formele patologiei în imaginarul narativ,* (Cluj: Limes, 2024), Elena Ion, *Mărci ale corporalității în opera Hortensiei Papadat-Bengescu,* (Cluj-Napoca: Casa Cărții de știință: 2017) etc.

13. Coman, „Reprezentări".

14. Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach* (București: Institutului Cultural Român, 2004), 32. „Lica˘o regăsise cu mirare: crescută mult, dar urâta˘și stângace. Târa parcă un picior. O arătase unui doctor ce-i spusese că n-are nimic altceva decât că stângul e mai lenes",.

15. Dem. I. Dobrescu, „Societatea română de antropologie", în *Adevărul* 51, nr. 16450 (1937): 3.

16. Marius Turda, *În căutarea romanului perfect. Specific național, degenerare rasială și selecție socială în România modernă* (Iași: Polirom, 2024), 12.

17. Conform *Oxford dictionary of Science* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 302, s.v. "Eugenism". Eugenia se referă la „studiul metodelor de îmbunătățire a calității populațiilor umane prin aplicarea principiilor genetice. Eugenia pozitivă urmărește să realizeze acest lucru prin programe de reproducere selectivă. Eugenia negativă urmărește să elimine genele dăunătoare (...)." În original: Eugenics – „The study of methods of improving the quality of human populations by the application of genetic principles. Positive eugenics would seek to do this by selective breeding programmes. Negative eugenics aims to eliminate harmful genes."

18. Vezi Maria Bucur, *Eugenie și modernizare în România interbelică* (Iași: Polirom, 2005).

19. Ibid., 86.

20. Iuliu Moldovan, *Biopolotica* (Cluj-Napoca: Biblioteca Universității din Cluj, 1926), 12. „Cu toate că acei savanți, prevăzând dezastrul creat din cauza nerespectării legilor biologice, au atras de mult atenția asupra acestei consecințe, abia în ultimul timp și timid de tot începe biologia a-și lua locul pe care-l merită ca știință fundamentală și dominantă în orice problemă în legătură cu evoluția umană. Această evoluție este destul de bine studiată și precizată în legile cari o conduc și ne arată, că *indivizii sunt inagali din punct de vedere ereditar și deci inegali și în posibilitatea de a se manifesta în viață.*" (subl.m., I.G.)

anii ‘30 avortul a fost interzis, cu excepția cazurilor în care se dovedea „impuritatea” ereditară[21], aspect preconizat de opțiunea auctorială a morții sângeroase a Siei care, dacă ar fi născut, ar fi prelungit genealogia „pătată” a sângelui burghez.

Așa cum am menționat anterior, eugenia a apărut ca urmare a teoriilor evoluționiste stabilite de Charles Darwin[22]. În ciuda asocierii termenului de „evoluționism” cu figura sa, cercetătorul își bazează demonstrațiile pe analize făcute de biologi încă din secolul al XVIII-lea[23]. Până la Darwin, teoriile pe care se va baza evoluționismul au fost ramificate în două direcții: pe de-o parte, Jean-Baptiste de Lamarck (1744-1829) afirmă că mediul poate schimba caracterele moștenite, pe când, conform legilor ereditare ale lui Gregor Mendel (1822-1884), moștenirea genetică s-ar manifesta indiferent de mediu. Chiar dacă indivizii invalizi sunt în aparență integrați în cadrul burghez, aceștia nu se adaptează niciodată, fiind într-o continuă tensiune antitetică de tipul Lenora – Mika-Lé. Prin urmare, copiilor bastarzi li se dă „șansa” de a demonstra teoria lamarckiană, dar sfârșesc prin a împlini premisele mendeliene. În termenii lui Davis J. Lennard, nu are loc construcția unei noi etici prin care invalizii să dobândească o nouă identitate care să îi integreze la nivel social, așa cum o va face modernismul canonic european[24]. El interpretează „fanteziile egocentrice dezlănțuite” în romanul modern ca un simptom al individualismului. Cercetătorul demonstrează că tocmai pe acest individualism al literaturii de secol XX se poate forma o conștiință a dizabilității la nivel social[25]: acest tip de scriitură va aduce în discuție problema identității, a raportului eu-societate, normal-anormal. Introducerea elementului anormal (invalid) va putea face posibilă această „nouă etică” (specifică *dismodernismului*[26]), o nouă formă de gândire prin care personajului (persoanei) cu dizabilități i se atribuie o nouă identitate, „independentă de familie, națiune, etnicitate și sex”[27].

Deși raporturile sociale din romanele lui Papadat-Bengescu ar fi părut cauzate de lipsa unui substrat neuroștiințific, în timpul publicării „Ciclului Hallipa”, societatea românească era „sincronizată” cu Europa la nivelul dezvoltării medicinei neurologice. Neuroștiința este introdusă în România de către Gheorghe Marinescu (George Marinesco, 1863-1938) , medic format în Franța, care înființează catedra acestei ramuri la Universitatea din București în 1897. Prin urmare, medicina română era la curent cu progresul din Occident, dar, pe fundalul obsesiei naționaliste, grupări literare precum cea a lui Lovinescu construiesc „canonul” literar român pe baza ideologiei eugeniste, mai degrabă decât pe neurologie.

Mai mult, în Constituția României elaborată în 1923 se menționează în mai multe rânduri obligația cetățenilor de a nu discrimina persoanele din jur. Astfel, în secțiunea de la Titlul II, articolul 5, se afirmă faptul că „românii, *fără deosebire de origina etnică*, de limbă sau de religie, *se bucură de libertatea conştiinţei*, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație şi de toate libertățile şi drepturile stabilite prin legi”[28][s.m., I.G.]. În continuare, articolul 8: „Nu se admite în Stat *nici o deosebire de naștere sau de clase sociale*”[29][s.m., I.G.]. Romanele selectate în cadrul cercetării mele sunt relevante pentru analizarea coabitării acestor afirmații universaliste cu atitudinile sociale prezentate discriminatorii la adresa personajelor cu dizabilități. Prin urmare, în anii ‘20, corpul invalid era definit prin acest dezacord dintre teoria legislativă și practica (socio-)literară.

În ciuda rolului de ideologizare naționalistă pe care o consolidează eugenia în România, acest curent de gândire aduce, totuși, o serie de avantaje pe plan social. Așa cum observă Maria Bucur în studiul menționat anterior, în România, modernizarea are loc pe fundal eugenic. Aceiași indivizi care promovau puritatea rasei și controlul natalității produc mutații precum preluarea îngrijirii medicale de către stat, introducerea unor tehnici medicale moderne și înființarea facultăților de medicină din Transilvania[30],

21. Bucur, *Eugenizare*, 25.
22. Oksana Yakushko, “Eugenics and its evolution in the history of western psychology: A critical archival review”, în *Psychother Politics*, Carpinteria: Pacifica Gratuate Institute (2019). https://doi.org/10.1002/ppi.1495 (accesat la data de 02.12.2024).
23. Vezi Yongsheng Liu, „Darwin and Mendel: The Historical Connection”, *Advances in Genetics* 102 (2018): 1–25, https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065266018300063 (accesat la data de 02.12.2024).
24. Lennard, 92.
25. Ibid.
26. Ibid., 27. „What dismodernism signals is a new kind of universalism and cosmopolitanism that is reacting to the localization of identity. It reflects a global view of the world. To accomplish a dismodernist view of the body, we need to consider a new ethics of the body”.
27. Ibid., 86. “Disability is an identity divorced from family, nation, ethnicity, or gender.”
28. Gheorghe Sbârnă, *Constituțiile României. Studii,* (Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2012), 168 (s.m., I.G.).
29. Ibid.
30. Vezi prefața de Mihaela Miroiu în cartea semnată de Maria Bucur.

modificări care contribuie la sincronizarea civică la României cu Europa de Vest.

Discursul științific, un factor al divergenței centru-periferie

După 1900, în Europa de Vest au loc două mișcări antagonice: pe de-o parte, discursul conștiinței prezent în romane de tipul celor lui Marcel Proust și cele ale Virginiei Woolf ia amploare odată cu neîncrederea în științele exacte[31]; estetica modernistă ar fi, conform Sarei Danius, un indice al crizei simțurilor mediată tehnologic, o metodă de revoltă a artei în fața modernizării și a mecanicizării sociale și are ca efect la nivel estetic tehnicile de sfidare a conștiinței prin care se accentuează latura umană, emoțională a individului. Pe de altă parte, discipolii lui Charles Darwin încep să pună bazele eugenismului, care urmărește redefinirea corpului uman ca un construct ideal, înzestrat cu trăsături excepționale. Așa cum observă Lennard J. Davis în *Dismodernism,* somatizarea caracterelor morale (sau teoria „trupului sufletesc" din romanul bengescian) este specifică literaturii canonice din secolul al XIX-lea, odată ce teoriile evoluționiste încep să codifice trăsăturile fizice, psihologice și etnice în șabloane[32]. Voi analiza modul în care textele canonice ale Hortensiei Papadat-Bengescu au la bază ideologia naționalistă a purității rasei, pe când canonul vestic (din care am am ales texte de Marcel Proust și Virginia Woolf) optează pentru o viziune „științifică" mai degrabă universalistă, în care conștiința individului primează, în detrimentul rasei.

În Europa Occidentală, discursul științific modernist este adoptat diferit de literatură: odată cu dezvoltarea neuroștiinței, literatura prezintă patologia ca pe un determinant al memoriei și al emoției. Cu toate că, așa cum observă Marius Turda în lucrarea *Eugenism și modernitate,* toate țările din Europa folosesc discursul eugenist pentru regenerarea imaginarului colectiv național, științele neurologice sunt cele care formează „canonul modern occidental"[33]. În spațiul românesc, aspectul patologic este idealizat și psihologizat doar în cazul clasei burgheze[34], indivizii invalizi „impuri" fiind limitați din acest punct de vedere la nivelul unei boli somatizate, a unei dizabilități monstruoase. Daniel Coman în „Deviantă psihologică și stil cognitiv în *Enigma Otiliei* de G. Călinescu (1938)", identifică o serie de scheme cognitive deviante care ajută la construcție personajelor călinesciene. Psihologia nu are aici rolul de a individualiza personajul, ci, dimpotrivă, de a-l tipologiza[35]. Boala psihologică rămâne și în acest caz, nu atât o critică socială, cât o forță narativă care intervine mai ales în efectul de comic[36]. Același cercetător, în articolul dedicat patologiei în *Concert din muzică de Bach,* analizează elementul psihopatologic prezent în roman și găsește o taxonomie a personajelor în funcție de aceasta: monstrul (Dorin și Codin), animalul (Mika-Lé), sălbaticul (Lică Trubadurul) și angelicul (prințul Maxențiu)[37]. Conform categoriilor lui Coman, patologia funcționează și în acest roman ca un generator de tipologii. Chiar dacă devianțele psihologice sunt prezente în proza interbelică românească, acțiunea acestora nu are o direcție centripetă, în sensul psihologismului individualist de tipul Doamnei Dalloway, ci generează, printr-o mișcare centrifugă, ciocniri sociale care pun în lumină diferențele de clasă.

Anacronismul care se produce între cele două spații este valabil până în 1936, când Max Blecher publică volumul *Întâmplări din irealitatea imediată*. Critica de întâmpinare observă că patologia apare în cazul lui Blecher sub forma „lucidității și a ascuțimii de spirit care, ca toate ascuțișurile, se

31. Vezi Sara Danius, *The Senses of Modernism: Technology, Perception, and Aesthetics* (London: Cornell University Press, 2002).

32. Davis Lennard, *Dismodernism. Disability and the missing body of the Aesthetic* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 97.

33. Marius Turda, *Eugenism și modernitate. Națiune, rasă și biopolitică în Europa (1870-1950)* (Iași: Polirom, 2014), 19.

34. Tuberculoza, în cazul prințului Maxențiu, care se pretează metaforizării, considerându-se că atacă zonele „înalte" ale sufletului. Vezi Susan Sontag, *Boala ca metaforă* (Cluj-Napoca: Dacia, 1995), 18.

35. Daniel Coman, „Deviantă psihologică și stil cognitiv în *Enigma Otiliei* de G. Călinescu (1938)", *Transilvania,* nr. 6-7 (2022): 74. „Deși, cum am spus, ele nu evoluează, aceste personaje sunt totuși mai complexe decât s-a sugerat prin tipicitatea lor (asocierea lor cu o singură caracteristică precum avariție, parvenitism, nebunie). De fapt, sugerez că toate aceste trei trăsături sunt doar niște efecte ale tulburărilor psihice care îi caracterizează. Rămânând niște personaje bazate pe o singură schemă cognitivă, ele pot fi recategorizate ca personaje cu un stil cognitiv deviant."

36. Ibid., 79.

37. Daniel Coman, „Reprezentări ale devianței psihologice în *Concert din muzică de Bach*, de HPB", *Transilvania* 6 (2021): 37..

întoarce de multe ori împotriva lui [a autorului] însuși"[38] sau ca pe o „fosforescență de descompuneri sufletești, (...) de o putere plastică vecină cu poezia vizionară"[39]. Chiar dacă apariția textului nu poate fi simptomatică pentru conștiința cu privire la dizabilitate în România din cauza formării autorului în spațiul francez, publicarea romanului de către Geo Bogza reprezintă un salt semnificativ prin accesul la trauma psihologică a individului invalid. Așa cum am exemplificat prin pasajele critice, boala începe să fie strâns legată de psihologia personajului, nu doar de clasa socială sau de tipologia pe care o ilustrează. În țările din vestul Europei, unde, spre deosebire de România, conceptul de „națiune" era întemeiat încă din secolul al XIX-lea, este posibilă estetizarea bolii prin psihologie, vizibilă în cazul artiștilor precum Virginia Woolf, Marcel Proust, Thomas Mann, Egon Schiele, Frida Kahlo, Amedeo Modigliani, Paul Klee etc. – care abordează o astfel de perspectivă asupra patologiei în spațiul vestic ca reacție a sensibilului la „maladia capitalismului"[40] și la violența manifestată asupra corpului în timul Primului Război Mondial. Este important de menționat și faptul că boala este prezentată din perspectiva subiectivă (sau discurs subiectiv, în cazul literaturii). Miza literaturii române pe discursul obiectiv[41] este un factor care întârzie definirea identității bolnavului din clasele non-burghez.

Corpul bolnav. Degenerare, patologie și extravaganță

Pentru a articula diferența de percepție a corpului bolnav între cele două spații descrise anterior, voi miza pe o serie de exemple relevante din textele Virginiei Woolf și cele ale lui Marcel Proust. Prin comparația dintre *Orlando* (1928) și *Fecioarele despletite* (1926), urmăresc modul de reprezentare al personajelor hermafrodite, Orlando, respectiv Mika-Lé. Așa cum am menționat anterior, în cazul romanelor Hortensiei Papadat-Bengescu, corpul bolnav „estetizat" aparține exclusiv clasei burgheze, copiii bastarzi fiind, dimpotrivă, stigmatizați din cauza dizabilității lor. În cazul romanelor lui Papadat-Bengescu, boala este un rezultat al interiorității, dar nu atât al „sufletului", așa cum reiese din filosofia romanului, cât al fundalului genetic al personajului. Conform conceptelor lui James Berger definite anterior, pentru ca boala să fie estetizată și corelată cu subiectivitatea pacientului, acesta trebuie să aibă dreptul la cuvânt prin discurs subiectiv. Conceptul *dys-/disarticulated* se referă la reprezentarea corpului invalid prin intermediul a două disfuncții: una fizică (*dis-*) și una verbală (*dys-*)[42]. Personajele degenerate din textele lui Papadat-Bengescu sunt prezentate din perspectivă obiectivă și, mai mult decât atât, sunt blocate într-un statut social inferior, ceea ce le privează dreptul la cuvânt în fața burghezilor. Romanul Virginiei Woolf ilustrează disfuncțiile fizice și psihice din perspectivă subiectivă, sub formă de catalizatori ai discursului interior. De exemplu, Doamna Dalloway este diagnosticată în „tablourile clinice" ale criticii literare ca suferind de „iluzie maniac depresivă"[43]. Această disfuncție îi favorizează rememorarea relației cu Septimius și desfășurarea existenței pe două planuri, cel real și cel imaginat.

La fel ca Doamna Dalloway, protagonistul romanelor lui Proust trăiește același tip de existență alterată de memorie, fiind mereu prins între existența interioară și cea exterioară[44], atitudine definită de Gérard Genette ca o „contagiune metonimică"[45]. Mai mult, în *Sodoma și Gomora* publicată în anul 1921, autorul trece prin prisma subiectivă spațiul exterior folosind teoriile lui Darwin[46] referitoare la procesul

38. A. Tudor, Rubrica Literare-artistice, în *Zorile*, anul 2, nr. 274 (05 februarie 1936), 34.

39. Lucian Boz, Rubrica „Caleidoscopul vieții intelectuale", în *Adevărul*, anul 50, nr. 16135, (august 1936), 194.

40. James Berger, *The Disarticulate: Language, Disability, and the Narratives of Modernity*. Vol. 8 (New York: NYU Press, 2014), 31.

41. Vezi Teodora Dumitru, „Conceptul lovinescian de *intelectualizare* a literaturii față cu ipoteza postbelică a țăranului *intelectualizat*", în *Transilvania,* nr. 2 (2021): 37–41.

42. Ibid., 2.

Conceptul dysarticulated este preluat de către Berger din logopedie și presupune dificultate în articulare prin care individul devine antisocial. Disarticulated este un termen din domeniul chirurgical și se referă la amputarea membrelor la nivelul articulațiilor. Dizabilitatea se referă atât la disfuncția articulării, cât și la articulației.

43. Vezi Sara Ghalandari, Leila Jamili Mental „Illness and Manic-Depressive Illness in Virginia Woolf's Mrs. Dalloway", *Jurnal of novel applied science*, nr. 3 (2014): 482–489. În termeni medicali, tulburare afectiv bipolară.

44.Vezi R.S.G. Holdrinet, „Proust and Medicine", *Marcel Proust Aujourd'hui,* nr. 5 (2007): 217–35.

45. Gérard Genette, „Métonymie chez Proust" în *Figures III*, apud Simon Porzak, „Inverts and invertebrates: Darwin, Proust, and nature's queer heterosexuality", *Diacritics* 41, nr. 4 (2013): 7.

46. În nota ediției se specifică lucrarea *Despre fecundarea orhideelor de către insecte și despre bunele rezultate ale încrucișării,* trad. fr. F. Pérolle, C. Reinwald (1870).

de fecundare al plantelor de către insecte[47]. În acest sens, este vizibil modul în care discursul științific a fost metabolizat de către scriitorul francez, care își construiește discursul subiectiv în această scenă prin suprapunerea științei cu esteticul: „Știam că această așteptare nu era mai pasivă decât cea a florii-bărbat, ale cărei stamine se întorseseră spontan, pentru ca insecta să o poată primi mai ușor (...)"[48]. Mai mult, pasajul ar reprezenta, conform criticii[49], un tratat biologic care definește comportamentul homosexual. Prin acest tip de discurs se face vizibilă tendința secolului XX de a detabuiza subiectele „incomode" pentru publicul larg[50]. În schimb, romanele Hortensiei Papadat-Bengescu păstrează o anumită distanță față de conținuturile *tabu*. De exemplu, naratoarea este limitată atunci când vine vorba despre originile copiilor bastarzi. Actul ilegitim al Lenorei din care a rezultat copilul Mika-Lé este doar menționat, pe când, în literatura occidentală, un astfel de comportament ar fi fost potențat din punctul de vedere al traumei psihologice, așa cum se întâmplă în cazul Doamnei Dalloway, al cărei discurs interior este stimulat de o „infidelitatea" imaginată. Mai mult, autoarea *Fecioarelor despletite* lasă loc de interpretare atunci când vine vorba despre „posibilul" viol al Siei de către gemeni, scena respectivă nefiind prezentată explicit. Fapta gemenilor reiese din conversația care are loc între Rim și Lina, atunci când aceștia sunt menționați sub titlul de „amantul fetei". De asemenea, vinovăția lor reiese și din scena înmormântării, când aceștia „stau dosiți (...) cu niște figuri înmărmurite, ca scobotâți în ultimul moment de pe scaunul electric de execuție și neputând crede în grațiere (...) și sfârșind ca criminalii prin a veni la locul crimei"[51]. Tot un subiect cenzurat este și moartea Siei în timpul avortului neasistat, subînțeles din replica lui Rim: „(...) trebuia dusă la spital și operată. Avea nevoie de un *mamoș* și de o *mamă*"*!*[52].

În ceea ce privește reprezentarea corpului intersexual, voi compara personajele Mika-Lé și Orlando. Atât fiica ilegitimă a Lenorei, cât și protagonistul Virginiei Woolf au origini exotice și caracteristici fiziologice specifice acestora. Deși în cazul amândurora distincția genului este incertă, codul etic al spațiilor în care textele sunt scrise face ca cele două personaje să fie receptate diferit: Mika-Lé este portretizată în categoria grotescului, pe când poetul rafinat Orlando are o existență idealizată. Astfel, apar diferențele de percepție ale celor două portrete: „lumina heraldică" a lui Orlando contravine cu aspectul lui Mika-Lé de „ciment gălbui", umerii „bine clădiți" cu cei „pătrați, lemnoși" ai bastardei, „obrajii îmbujorați acoperiți cu puf ca de piersică" ai poetului cu „aspectul unei păpuși de lemn de la țară" al fiicei Lenorei. Totodată, protagonistul Virginiei Woolf este descris prin rama unei ferestre, aspect care îi atribuie valoarea armonioasă a unei piese de artă înrămate, pe când personajul din *Fecioarele despletite* este portretizat fragmentar și fugitiv, fiecare caracteristică fiind o piesă care alcătuiește un puzzle dizarmonic. Pe lângă aspectul fizic al personajelor, discrepanța reprezentării corpului hermafrodit este vizibilă și prin comparația abilităților celor doi: Orlando este modelul ideal de poet boem, extravagant, pentru care scrisul are valoare ritualică: „scoase un caiet cu o etichetă (...) și muie o pană veche și pătată de cerneală"[53]. În ceea ce privește ocupațiile lui Mika-Lé, în text se amintesc schițele sale cu „păsări, insecte, arabescuri, chipuri negre" și pereții pe care îi mânjește cu „draci, animale, flori și divinități informe ale Egiptului"[54].

Concluzii

Diferența majoră care apare între spațiul românesc și cel occidental în reprezentarea corpului invalid în perioada interbelică se referă la degenerare, așa cum apare în cazul copiilor bastarzi din romanele lui Papadat-Bengescu, respectiv la disfuncțiile la nivel psihologic, în cazul romanelor lui Woolf și Proust. Chiar dacă în arta europeană se întâlnește în continuare boala ca formă de infirmitate fizică, aceasta este prezentată din postura pacientului, prin discurs subiectiv. În literatura română modernă, personajele cu dizabilități nu au o identitate stabilă din cauza poziției naratoriale hegemonice care nu oferă degeneratului dreptul al cuvânt. În cadrul lucrării mele, am cercetat factorii sociali care

47. Marcel Proust, *În căutarea timpului pierdut. Sodoma și Gomora* (București: Art, 2011), 14-15.
48. Ibid., 15.
49. Porzak, 7.
50. Vezi și Alain Corbin, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello, ed., *Istoria corpului III. Mutațiile privirii. Secolul XX* (București: Art, 2009), 107-110.
51. Ibid., 163.
52. Ibid., 151–152.
53. Virginia Woolf, *Spre far. Orlando* (București: Adevărul, 2009), 204.
54. Hortensia Papadat-Bengescu, *Fecioarele despletite* (Iași: Cartea românească, 2019), 104.

determină această desincronizare față de vest, având ca miză principală entuziasmul prin care eugenia a fost preluată în România, ca mijloc de construcție a *românului perfect*. Totodată, am pus în lumină contrastul formă și fond prin afirmațiile constituționale din perioada interbelică, dar și ideologia prezentă în Cenaclul *Sburătorul* care a influențat textele autoarei. Prin acest studiu, am intenționat să contribui la domeniu *disability sudies* din România care, așa cum observă Chiorean, este abia la început de drum din cauza reticenței față de importul metodologic și a fricii de „contaminare" a literaturii cu alte domenii precum sociologia și elementul politic. De asemenea, mizând pe teoria lui Moretti despre „modernitățile alternative", consider că nu se poate discuta despre alternativa *compromisului formal* românesc fără a lua în calcul această metodologie care chestionează inegalitățile și discriminările sociale.

Bibliography

Berger, James. *The Disarticulate: Language, Disability, and Narratives of Modernity*. New York: NYU Press, 2014.

Boz, Lucian. "Caleidoscopul vieții intelectuale." *Adevărul*, no. 16135 (August 1936). Digiteca Arcanum. https://adt.arcanum.com/ro/discover/.

Bucur, Maria. *Eugenie și modernizare în România interbelică* [Eugenics and Modernization in Interwar Romania] Iași: Polirom, 2005.

Călinescu, Matei. *Cinci Fețe ale Modernității*. Bucharest: Polirom, 2017.

Chiorean, Maria. "Unde sunt *disability studies*" [Where are Disabilities Studies?]. In *Pentru o nouă cultură critică românească*, edited by Alex Goldiș, Christian Moraru, and Andrei Terian. Cluj-Napoca: Tact, 2024.

Coman, Daniel. "Devianță psihologică și stil cognitiv în Enigma Otiliei de G. Călinescu (1938)." *Transilvania*, no. 6–7 (2022): 73–81. https://doi.org/10.51391/trva.2022.06-07.08.

Coman, Daniel. "Reprezentări ale deviației psihologice în Concert din muzică de Bach, de Hortensia Papadat-Bengescu." *Transilvania*, no. 6 (2021): 35–39. https://doi.org/10.51391/trva.2021.06.04.

Corbin, Alain, Jean-Jacques Courtine, and Georges Vigarello, eds. *Istoria Corpului III. Mutațiile Privirii*. Secolul XX. Bucharest: Art, 2009.

Danius, Sara. *The Senses of Modernism: Technology, Perception, and Aesthetics*. London: Cornell University Press, 2002.

Davis, Lennard. *Dismodernism: Disability and the Missing Body of the Aesthetic*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

Dobrescu, Dem I. "Societatea Română de Antropologie" [The Romanian Anthropology Society]. *Adevărul*, vol. 51, no. 16450 (1937).

Doyle, Laura, and Laura Winkiel, eds. "Introduction: The Global Horizons of Modernism." In *Geomodernisms: Race, Modernism, Modernity*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2005.

Dumitru, Teodora. "Conceptul lovinescian de intelectualizare a literaturii față cu ipoteza postbelică a țăranului intelectualizat" [Lovinescu's Concept of Literature "Intellectualization" Against the Post-War Hypothesis of the "Intellectualized" Peasant]. *Transilvania*, no. 2 (2021): https://doi.org/10.51391/trva.2021.02.04.

Dumitru, Teodora. "Social Class Difference and the Evolution of Romanian Literature from Lovinescu's Perspective (1924-1929)." In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass. Berlin: Peter Lang, 2019.

Porzak, Simon. "Inverts and invertebrates: Darwin, Proust, and nature's queer heterosexuality." *Diacritics* 41, no. 4 (2013).

Ghalandari, Sara, and Leila Jamili. "Mental Illness and Manic-Depressive Illness in Virginia Woolf's *Mrs. Dalloway*." *Journal of Novel Applied Sciences* 3, no. 5 (2014): 482–489.

Goldiș, Alex, Christian Moraru, and Andrei Terian, eds. *Pentru o nouă cultură critică Românească* [Towards a New Romanian Critical Culture]. Cluj-Napoca: Tact, 2024.

Goldwyn, Adam J., and Renée M. Silverman, eds. *Mediterranean Modernism: Intercultural Exchange and Aesthetic Development*. New York: Palgrave Macmillan, 2016.

Hitchins, Keith. *România 1866-1947*. Bucharest: Polirom, 2013.

Holdrinet, R.S.G. "Marcel Proust Aujourd'hui." *Marcel Proust Aujourd'hui* 5 (2007). https://www.jstor.org/stable/44866290.

Juvan, Marko. "Peripheral Modernism and the World-System: Slovenian Literature and Theory of the Nineteen-Sixties." *Slavica Tergestina* 23 (December 2019).

Liu, Yongsheng. "Darwin and Mendel: The Historical Connection." In *Advances in Genetics* 102. Cardiff, UK: Cardiff University, 2018.
Lovinescu, Eugen. *Istoria civilizației române moderne* [The History of Modern Romanian Civilization]. Vol. 1. Bucharest: Minerva, 1992.
Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române* [The Critical History of Romanian Literature]. Pitești: Paralela 45, 2008.
Miele Rodas, Julia. "Tiny Tim, Blind Bertha, and the Resistance of Miss Mowcher: Charles Dickens and the Uses of Disability." *Dickens Studies Annual* 34 (2004): http://www.jstor.org/stable/44372091.
Moldovan, Iuliu. Biopolotica. Cluj: Biblioteca Universității din Cluj, 1926.
Moretti, Franco. "Conjectures on World Literature." *New Left Review* 1 (Jan/Feb 2000).
Müller, Florin. *Socialism și fascism în România. Către o Istorie Intelectuală* [Socialism and Fascism in Romania: Towards an Intellectual History]. Bucharest: Editura Universității din București, 2020.
Law, Jonathan, ed. *Oxford Dictionary of Science*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
Papadat-Bengescu, Hortensia. *Concert din muzică de Bach* [Concert of Bach's Music]. Bucharest: Institutului Cultural Român, 2004.
Papadat-Bengescu, Hortensia. *Fecioarele despletite* [Disheveled Virgins]. Bucharest: Cartea Românească, 2019.
Proust, Marcel. *În căutarea timpului pierdut. Sodoma și Gomora* [In Search of Lost Time: Sodom and Gomorrah]. Bucharest: Art, 2011.
Sasu, Aurel, and Mariana Vartic. *Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică* [The Romanian Novel in Interviews: An Autobiographical History], vol. I. Bucharest: Minerva, 1985.
Sbârnă, Gheorghe. *Constituțiile României. Studii* [Romania's Constitution]. Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2012.
Sontag, Susan. *Boala ca metaforă* [Illness as Metaphor]. Cluj-Napoca: Dacia, 1995.
Tudor, A. "Rubrica literare artistice." *Zorile*, no. 274 (February 5, 1936). https://adt.arcanum.com/ro/view/Zorile_1936_02/?query=max+blecher+&pg=33&layout=s.
Turda, Marius. *Eugenism și modernitate. Națiune, rasă și biopolitică în Europa (1870-1950)*. Iași: Polirom, 2014.
Turda, Marius. În căutarea romanului perfect. Specific național, degenerare rasială și selecție socială în România modernă. Iași: Polirom, 2024.
Woolf, Virginia. *Spre far. Orlando*. Bucharest: Adevărul, 2009.
Yakushko, Oksana. "Eugenics and its Evolution in the History of Western Psychology: A Critical Archival Review." *Psychother Politics* (2019): https://doi.org/10.1002/ppi.1495.